

מאיר פנים

ר' אליעזר מאיר סיידל, קרני שומרון,
מהד' שנייה, תשפ"ד (מהד' ראשונה תשפ"א), 252 עמ'

שמחה גדולה היא כאשר אדם בוחר מקצוע לפרנסתו, ומתוך העיסוק במקצוע זה הוא זוכה ללמוד, להעמיק ולחדש בחלקי התורה השייכים למקצוע זה. לא רק שהתורה נשאת עמו בצאתו מבית המדרש, אלא שהיא אף נתרמת מעיסוקיו בחיי המעשה. לא רבים הם החיבורים התורניים שהורתם בעולם המעשה ולידתם בבית המדרש. כזה הוא החיבור שלפנינו, ועל כך יש לברך בברכת המצוות, בברכת השבח ובברכת הנהנין.

הספר 'מאיר פנים' מוקדש לבירור ענייני לחם הפנים, וייחודו בכך שהוא מעמיק בהיבטים תיאורטיים וריאליים שנוגעים לקיומה המעשי של מצוות לחם הפנים. ר' אליעזר מאיר סיידל הוא קונדיטור ותיק, גם במובן המקובל כיום וגם כדברי רש"י (ברכות יט ע"ב): 'ותיקין - אנשים ענוים ומחבבין מצוה'. עיסוקו בלחם הפנים מגיע מתוך התמחותו במקצוע, במאפייטו שבקרני שומרון. עיון בספרנו מלמד שהוא גם תלמיד חכם המעמיק בסוגיות, מתוך גישה ריאלית אך תוך קשב רב גם לצדדים רעיוניים והגותיים שבמצוות. המחבר אף הרבה להתייעץ עם תלמידי חכמים ומומחים רלוונטיים בנושאי הספר, ושיבץ בספר שני מכתבים ארוכים הנוגעים בנושאי הליבה הנידונים, כפי שיתואר לקמן בקצרה.

הגישה הריאלית אינה מסתכמת במה שנוגע למקצוע האפייה. במסגרת עיונו, מחברנו העמיק חקר בענייני ספנות, בכתבי יד של פירוש רש"י, בעיצוב הנדסי מקצועי של צורת לחם שתענה על דרישות גיאומטריות שונות, ואף בחקר מטבעות עתיקים. רב-תחומיות מבורכת זו תורמת להחייאה ראלית של מצווה שקרוב לאלפיים שנה לא התקיימה כהלכתה.

הספר מחולק לשלושה חלקים, המבטאים את הזוויות השונות שכלולות בו.

בחלק הראשון דיונים באופן עשיית הלחם: מרכיבי לחם הפנים, עובי לחם הפנים, לישת ועריכת בצק לחם הפנים, צורת לחם הפנים, מטבע הפרוטה של מתתיה אנטיגונוס השני, קרנות לחם הפנים, אפיית לחם הפנים, החלפת הסדרים בשלחן, בזיכי הלבונה, מבנה השלחן.

בחלק השני דיונים רעיוניים בנושאים הקשורים במעט או בהרבה ללחם הפנים: הניסים של לחם הפנים, בית גרמו, מלכות עושר ופרנסה, איזהו עשיר השמח בחלקו, שלמות בשליטה ביצר הרע.

בחלק השלישי נספחים חשובים, שבמידה רבה מהווים תשתית והרחבה לדברים שנכתבו בקצרה בגוף הספר: תיאור מפורט (באנגלית¹) של חמישה ניסויים: אפיית לחם הפנים עם המרכיבים שבמקורות, אפייה עם סודה לשתיה וחומצה אצטית, תסיסה על בסיס מצעים שונים, תסיסה על מצע קמח מצות, אפייה בתבנית זהב טהור. לאחר מכן בירור נוסח סביב ציור לחם הפנים המופיע בפירוש רש"י על צורת 'ספינה רוקדת' שהוזכרה בגמרא כאפשרות לצורת לחם הפנים, וזאת תוך השוואה לצורות של ספינות מזמנו ומקומו של רש"י. לאחר מכן מאמר של הרב ישראל אריאל בנושא: צורת לחם הפנים – 'כתיבה פרוצה' או 'כ'ספינה רוקדת'? (נספח 7) לאחר מכן מאמר של הרב שבתאי רפפורט בנושא: שימור בלחם הפנים ובמצה (נספח 8). לאחר מכן סדרת תמונות השייכות לספר.

מבין כלל הנושאים הנידונים בספר, בולטים שני נושאים שנוגעים לצורת לחם הפנים ויש בהם מורכבות הלכתית, מדעית ויישומית, והמחבר העמיק לדון בהם ולהציע הכרעה מחודשת המבוססת על מחקר רב-תחומי. אך בדרכו ואתמקד גם אני בשני נושאים אלה: (א) צורת לחם הפנים. (ב) יצירת לחם בעובי טפח, מבלי להוסיף על כמות חומר הגלם הכתובה בתורה ובחז"ל.

הנושא הראשון הוא **צורת לחם הפנים**, שנחלקו בה אמוראים (מנחות צד, א): האם לחם הפנים נעשה 'כתיבה פרוצה' או 'כ'ספינה רוקדת'. מדברי רש"י (שם) עולה שתיבה פרוצה היא תבנית ששוליה (תחתיתה) שטוחים, ואילו ספינה רוקדת היא בעלת שוליים מחודדים, מעין שתי צלעות של משולש. המחבר (פרק ד ונספח ו) מציג את שיטתו שלפיה ספינה המורכבת משתי צלעות בלבד אינה קיימת במציאות, משום שאינה יכולה להיות יציבה במים, ולכן הוא מחזר אחר הבנה חלופית בדברי רש"י. הבנה זו מוצעת מתוך התבוננות בציורי ספינות מתקופת רש"י, שבהם ניכר הקצה הקעור של הספינה, שאיננו חד אך הוא הולך ונעשה צר בתחתיתו, כדברי רש"י: 'מלמעלה רחבה, ומלמטה כלה והולכת עד כאצבע'. לאור זאת, בוצעו בדיקות וניסויים רבים על מנת ליצור לחמים 'כ'ספינה רוקדת' שיקיימו את שלוש הדרישות העולות מהמשנה (מנחות יא, ה): (א) תחתית קעורה באורך שישה טפחים – כאורך השולחן. (ב) שתי דפנות בגובה שני טפחים מכל צד, ובסך הכל עשרה טפחים אורך לכל לחם. (ג) עובי הלחם טפח. המחבר מציג נוסחה להכנת לחם הפנים המשקללת את כל הנתונים הללו.

אצטט כמה משפטים המשקף את מורכבות המלאכה שנטל על שכמו: 'ישבנו עם מהנדסים, מחשב ותוכנת מחשב CAD במשך חודש ימים כדי לשרטט את הספינה בצורה מדויקת יותר [...] כשרואים את צורת הספינה המדויקת בניסוח המתמטי, הדבר נראה מסובך ומפחיד. למה הדבר דומה? למלך ששמע מנגינה מוזיקלית נוטפת מור, צחה ותמימה,

1. אני מבקש בזאת מהמחבר לפרסם בעברית לפחות תמצית של כל נספח.

שבצלילה מדלגים ומקפצים על מיתרי הלב. ביקש המלך מהמנגנים שילמדוהו לנגנה. הראוהו את המנגינה בשפת המוזיקה והיא בעלת רבבות סולמות, תווים וקצבים מסובכים ומפחידים'.

במכתבו של הרב אריאל הנ"ל, מועלית הטענה שצורת 'תיבה פרוצה' פשוטה בהרבה לביצוע וגם עמידה יותר (טענה שאינה שגרתית בדיונים הלכתיים!), והיא אף עולה מפשטות דבריו של הרמב"ם. לפיכך, הרב אריאל כותב שלמעשה יש להכין לחם בצורת 'תיבה פרוצה'. ברצוני לחזק קביעה זו, וזאת מבלי לגרוע מערכו של הבריור בעניין אופן עשיית 'ספינה רוקדת': ראשית, תיבה פרוצה מוזכרת בסתמא בדבריהם של ראשונים ומפרשים רבים: רש"י (שמות כה, כט; לה, יג; פסחים סד, ב ד"ה חוץ; יומא לח, א ד"ה שהללו), רשב"ם (שם כה, כט), הדר זקנים (שם כה, כג), רבי יוסף בכור שור (שם כה, כט), פירוש הרא"ש לתורה (שמות כה, כא שכנראה שייך לפסוקים שלאחר מכן; הרא"ש הזכיר לחם בצורת תיבה פרוצה גם בפירושו לאהלות טו, ב – שלא בהקשר של לחם הפנים), רבינו בחיי (שמות כה, כט), אברבנאל (שמול כה, כג), מאירי (פסחים סד, ב ד"ה אע"פ; יומא לח, א ד"ה כל), רבינו מיוחס (שמות כה, כט), שו"ת תשב"ץ (א, קלד; וראו שם ג, קלה), רע"ב (שקלים ה, א; יומא ג, יא). לעומת רשימה זו, לא מצאתי ראשונים שסתמו כאפשרות של ספינה רוקדת. שנית, אף בדעת הרמב"ם נראה שפסק כאפשרות של תיבה פרוצה, שכן כתב (הל' תמידין ומוספין ה, ט): 'כל חלה מהן **מרובעת**, שנאמר: 'לחם הפנים', שיהיו לו פנים רבים', וכתב הכס"מ (שם): 'ומדסתם רבינו וכתב שהיתה מרובעת, משמע שפסק כר' חנינא², וכן הסכימו האחרונים: לח"מ³, מעשה רקח וערוה"ש העתיד⁴. ואף

2. וראו יד מלאכי (כללי התלמוד, סי' תקנז) שהאריך לפי דרכו להקשות על דברי הכס"מ מבחינת כללי הפסיקה במחלוקות ר' יוחנן ור' חנינא, ועם זאת, דומני שלא נקט עמדה לגופו של עניין בסוגייתנו.
3. אלא שהתקשה בכך: 'נראה דפסק כמ"ד כמין תיבה פרוצה וכדכתב הרב בעל כ"מ ז"ל. וקשה מה שהקשה הרב הנזכר דהא בגמרא תניא כמ"ד ספינה רוקדת. ואפשר דטעמו משום דבגמרא מקשה שם כמה קושיות אליביה ושני להו בשנויי דחיקי וגם התוס' ז"ל הקשו שם קושיות אחרות לפי סברתו שצריך לדחוק הרבה ומפני שראה רבינו ז"ל כל אלה הדוחקים לא פסק כוותיה. ומ"מ אין כל זה מספיק אחר שאמרו שם תניא כותיה ועוד ר"י דאמר הלחם מעמיד את הסניפים וכו' סבר כוותיה וצ"ע'.
4. קדשים קי, כא-כב; והוסיף ונימק: 'ולענ"ד דברי הרמב"ם צודקין, דלכאורא ברור דר"מ ור"י במשנה (צו, א) א"א להם לסבור דכספינה רוקדת היתה שהרי אומרים דארכו ממלא רחבו של שלחן או ארכו כנגד רחבו של שלחן ע"ש, והא היו חדים למטה ומשהו הוה, וכבר נתקשו בזה בתוס', ועוד יש כמה קושיות ע"ש היטב. ובעיקר הדבר למה יעשו כן בתמונה זרה כזה הא אין זה הלכה למשה מסיני. ולכן מפרש הרמב"ם דהכי פליגי דר"ח אמר דווקא כמין תיבה פרוצה כדי שיתמלא השלחן כמ"ש, ור"י אמר שהיו יכולין לעשות גם כספינה רוקדת אם ירצו להתמלאות השלחן אינו לעיכובא, ולכן פסק הרמב"ם כן משום דבכה"ג הכל מודים (כנלע"ד)'.⁴

מדברי הר המוריה נראה שהסכים שכן פשוטות לשון הרמב"ם, הגם שהציע לפרש אחרת את דבריו.⁵

הנושא השני הוא עשיית לחם הפנים בעובי טפת. המחבר חיזר אחר דרכים לייצר לחם שעוביו טפת, מבלי להוסיף על כמות חומר הגלם האמורה בלחם הפנים, שבפשוטות אינה מספיקה ליצירת לחם כזה, ומצא את מבוקשו בהצעת הרב שבתי רפפורט (נספח 8) ליצור התפחה של לחם הפנים, באמצעות קמח מצה, שאין בתפיחתו איסור חמץ.

אבקש להעלות כמה שאלות על הצעה זו:

א. לא שמענו בדברי חז"ל והמפרשים שצריך להשתמש בקמח מצה אפוי מראש, בהכנת לחם הפנים. האמנם פרט כה בסיסי בהלכות עשיית לחם הפנים נלמד בדרך אגב מסוגיה שאינה במקומה שהזכירה טפח?

ב. לא ברור מה היחס הכמותי בין קמח המצה ובין הסולת של לחם הפנים (ואולי מדובר בחומר אחד בלבד – סולת שנאפתה ואח"כ התפוררה ל'קמח?'), ומה הדרך להתפוח את הסולת מבלי שתחמיץ מתסיסת קמח המצה. מלשון הרב רפפורט 'צריך להזהר שהעיסה לא תתחיל לתסוס ולשנות את טעמה, שזה הוא עניין החמץ', משמע ששינוי הטעם לחמוץ הוא המדד ההלכתי לחימוץ, ותסיסה ותפיחה בלי שינוי טעם אינה חימוץ. האמנם? האם הדברים מתאימים לדברי הפוסקים בהלכות פסח? אשמח להרחבה נוספת בעניין.⁶

ג. הקביעה שעובי לחם הפנים טפח נאמרה בסתמא בגמרא (פסחים לז, א; ביצה כב, ב), ובפשוטות אינה הלכה מחייבת אלא תיאור היסטורי,⁷ ואכן, היא לא הובאה ברמב"ם. וזאת מלבד מה שהמפרשים הציעו כמה דרכים להסביר את טיבו של טפח זה. מכל מקום, העיקר הוא שקשה בעיניי לומר שמימרה שלא הובאה ברמב"ם תהיה מחייבת הלכתית, ותגרור חידוש מעשי מופלג שכזה.

5. 'ולענ"ד נראה כי דעת רבינו שלא רצה להכריע בזה כלל אם היתה כמין תיבה פרוצה או כמין ספינה רוקדת, ומה שכתב שהיתה מרובעת, רצונו בעוד שהיתה פשוטה ולא היתה נקפלת עדיין, אבל אח"כ קפלה ונעשה כמין ספינה רוקדת או כתיבה פרוצה. וצ"ע בזה, דלא משמע כן בלשון, וצ"ע בזה'.
6. ובכלל זה, אשמח גם להתייחסות למאמר התגובה של ד"ר משה רענן לשיטתו של הרב רפפורט בהגדרת החימוץ, פורסם בפורטל הדף היומי:

<https://daf-yomi.com/DYItemDetails.aspx?itemId=23376>

7. אמנם מרש"י (פסחים שם ד"ה שכן) משמע שמדובר בדרישה הלכתית, שכן הוא תולה זאת בהבנה במילה 'פנים' שנזכרה בפסוק. ראו גם בתוס' יו"ט (מנחות יא, ד) שהתקשה בכך שלכאורה המימרה בגמרא המצריכה טפח חולקת על בן זומא במשנה, שלמד דבר אחר מהמילה 'פנים' שבשם הלחם (וזאת מלבד עצם השמטת טפח זה במשנה, שעניינה נתינת מידות ללחם הפנים!). ויעוין גם בחידושי מהרי"ח למשנה (לר' יואל ב"ר אברהם תלמיד הגר"א; מנחות שם).

אסיים בהצעה מקורית של המחבר (עמ' קה) לזיהוי המקום שבו הניחו את הכלים הנלווים ללחם הפנים בזמן המסעות במדבר: על מדף המונח על המסגרת מתחת לטבלת השולחן. כך הוא לומד פשט בפסוק (במדבר ד, ז): 'ועל שלחן הפנים יפרשו בגד תכלת ונתנו עליו את הקערת ואת הכפת ואת המנקית ואת קשות הנסך ולחם התמיד עליו יהיה'. מכיוון שלא ייתכן לשים את כל אלה בו זמנית על השולחן, מציע מחברנו שהכלים הונחו על גבי מדף נמוך, מתחת לכל הלחמים.

עוד חידושים רבים ומקוריים פזורים לאורך ספרנו, ותקצר היריעה מלפורטם. כך הוא טבעה של עבודת החידוש-השחזור המקדשית, שהיא קרקע פורייה להבנות מקוריות ומרתקות. עיון רב אנפין לפנינו, וזרועותיו נפרשות לכיוונים שונים ומפתיעים.

אקווה שהספר מאיר פנים, שמשקף עבודה מושקעת וממושכת, יהווה לא רק סיכום וחיתום אלא גם קריאת כיוון להמשך המחקר העיוני והמעשי, עד לשחזור מוסכם של לחם הפנים, להלכה ולמעשה וליישום ממש, במהרה בימינו אמן.